

AHMED ŞAMLU'NUN ŞİİRİNDE İÇERİK

(Kaynak: Hicabi Kırlangıç, *Ahmed Şamlu ve Şiiri - Yanlız Yürüyen Adamın Şarkısı*, Ağaç Yayınları, İstanbul 2010)

Şâmlu'nun şiiri, şairin hayatındaki değişimlerle paralellik gösteren bir şiirdir. Bu paralellik, biçim ve yapı bakımından olduğu gibi, içerik bakımından da söz konusudur. Bu bakımdan onun şiirini toplumsal gelişmelerden ayrı değerlendirmek bizi şairin şiirinden uzaklaştırmaktan başka bir sonuç doğurmaz. Onun şiirlerindeki en bireysel temalar bile toplumsal olaylardan ve gerçeklerden etkilerle şairin zihninde oluşmuş duyguların ifadesinden başka bir şey değildir.

Şâmlu'nun bütün şiir kitaplarını göz önünde bulundurursak, bunların hepsinde altyapının toplum olduğunu görürüz. Buradan yola çıkarak Şâmlu'nun toplumcu bir şair olduğunu söyleyebiliriz. Bundan da öte, onun çalışmaları içinde hamasi bir dili beraberinde taşıyan ve siyasal rengi ağır basan toplumsal şiirlerin sayısı da az değildir. Bununla birlikte Şâmlu, siyasal şiir tâbirini reddedip bu tür şiirleri için toplumsal şiir tâbirini yeterli görür¹.

Şâmlu'nun toplumcu bir şair olarak nitelenmesi, onun bireysel yönünü yok saydığımız anlamına gelmemelidir. Çünkü Şâmlu'nun şiirlerinde bireysel temalar da önemli bir yer tutar. Şairin ilk kitabı olan *Âhenghâ-yi Ferâmûş-şode*, daha çok bireysel temalar üzerine kurulu çalışmalarla doludur. Yine de bu bireysel duyguların toplumsal koşulların etkisiyle oluştuğunu kabul etmemiz gerekir. Bu şiir kitabını, şairin şiir dünyası açısından sağlıklı bir değerlendirmeye imkân vermediğinden bundan önceki bölümlerle Şâmlu'nun şiir sanatıyla ilgili değerlendirmelerimizde hep dışarıda tutmuştuk. Burada da, tutarlılık açısından aynı uygulamayı yapacak olursak bireysel temaların ağır bastığı bu kitabı çerçeve dışında tutarak Şâmlu'nun şiirlerinde temaya eğilmemiz gerekir.

Şairin *Ka't-nâme*'den başlayarak bütün şiir kitaplarında bireysel temalarla toplumsal temaları yan yana ya da iç içe görürüz. Hatta bireyselden toplumsala geçiş yapıldığı sıklıkla vâkidir. Bazen de şairin toplumdan umudunu kestiği durumlarda kendi iç dünyasına ve bireysel aşka sığındığının da örnekleri çoktur. Bu bakımdan bireyselle toplumsal temaları kesin çizgilerle birbirinden ayırmak her zaman mümkün olmayabilir. Şâmlu'nun bazı şiir kitaplarında toplum boyutu, toplumsal savaşımlar, yönetime muhalefet, siyasal eleştiri ve toplumsal savaşımların kahramanlarının yüceltilmesi gibi yönelişlerle ağırlıklı olarak hissedilirken, bazı şiir kitaplarında da birey

¹ Asker-i Pâşâyî, *Be-Nâm-i Heme-i Şi'rhâ-yi To*, c. II, s. 610.

boyutu, aşk, hayal kırıklığı, yalnızlık, öfke, gurbet gibi temalarla ağırlıklı olarak öne çıkar.

Şâmlu'nun ilk dönem şiirlerinde en çok öne çıkan tema "acı" ya da "dert" temasıdır. Acı, kimi zaman bireysel acı iken, kimi zaman da toplumsal bir boyut kazanır. Örneğin *Kat'-nâme*'de yer alan "Surûd-i Merdî ki Hodeş râ Koşte-est"² (Kendini Öldürmüş Adamın Şarkısı) başlıklı şiirde bireysel acı egemendir. *Hevâ-yi Tâze*'deki "Gazel-i Bozorg"³ (Büyük Gazel) başlıklı şiirde ise acının toplumsal boyutuyla karşılaşırız.

Öte yandan Şâmlu'nun şiirlerinde tabiatın da belirgin bir öge olduğu ortadadır. Tabiata ilişkin imgelerin hem bireysel, hem de toplumsal temaları dile getirmede kullanıldığını söyleyebiliriz.

Bu ön bilgilerden hareketle, Şâmlu'nun şiirini tema açısından bireysel temalar, toplumsal temalar ve tabiat diye ayrılabilir üç başlık altında incelemenin yerinde olacağını düşünüyoruz. Elbette bu üç başlık altında ele alınan konulardan birinin bir diğerini ya da ikisini içkin olduğunu belirtmek gerekir.

A- BİREY

"Kendim" kelimesini dayanak aldığı⁴ söyleyen Şâmlu, aslında toplumsal izlenimlerinden elde ettiklerini şiir biçiminde sunan bir şairdir. Bu sunuşta çoğunlukla toplumsal dertler, kaygılar, umutlar ve umutsuzluklar egemen olsa da zaman zaman şairin kendi benine döndüğünü, kaynağı yine toplum olan bireysel dertlerini, hüznelerini, umudu ve umutsuzlukları dile getirmeye yöneldiğini görürüz.

O, şiiri kendi kendine öğrenen bir şairdir ve bu öğrenme onun uzun zamanını almıştır. Kendi ifadesiyle on yaşından beri bir şeyler yazmaktadır, ancak ilk şiirini yirmi beş yaşında (1329/1950) yazmıştır ve on beş yılı telef olmuştur⁵. Bu on beş yıl boyunca kendisini yönlendirecek bir destekçiden mahrum olan şairin ilk şiir çalışmalarında kendi benini keşfe koyulması doğaldır. Bununla birlikte ta başından beri bu bireyselliği gölgesine alan bir toplum kendini hissettirmektedir.

Modern bireyin yaşadığı problemlerin şâirâne bir biçimde Şâmlu'nun şiirlerine yansıdığını söyleyebiliriz. Şairin yetiştiği çevre şairin iç dünyasını şekillendirirken aynı zamanda onun şiirini de şekillendirmiştir. Şâmlu, babasının asker olması nedeniyle İran'ın bir çok yerinde bulunmak

² *Kat'-nâme*, s. 57-67.

³ *Hevâ-yi Tâze*, s. 287-302.

⁴ Asker Pâşâyî, *Be-Nâm-i Heme-i Şi'rhâ-yi To*, C. I, s. 91.

⁵ Aynı yer.

durumunda kalmış bir bireydir. Onun çocukluk ve gençlik dönemlerinin geçtiği yerler, genellikle kırsal bölgelerdir. Ayrıca şairin gençlik döneminde İran'ın içinde bulunduğu siyasal şartlar da buna eklenmelidir. Kısacası Şâmlu, çocukluğunu ve gençliğini iyi şartlarda geçirmemiştir.

Şâmlu, “Çocukluk benim için bir kâbustu. İlk gençliğim de tıpkı bir kâbus gibi geçti.”⁶ demektedir. Örnek olarak, çocukluk anılarından söz ederken, ister istemez tanık olduğu (çünkü evlerinin avlusuyla karakolun avlusu aynıdır) bir askerın kırbaçlanışının, hayatının bütün dönemlerinde gözünün önünden gitmediğini söyler. Tabiatın ve çevrenin haşinliğine, babasının sert mizaçlı oluşu eklenmektedir. Babası, görevi nedeniyle çok nadir olarak (birkaç yılda bir) eve uğramakta ve kısa bir süre kalıp gitmektedir. Şâmlu bu durumu ironili bir cümleyle dile getirir: “Babamız bizi beş yılda bir ancak görüyordu ve her gördüğünden dokuz ay sonra annem bizim için bir kız kardeş doğuruyordu.”⁷ Yalnızlık duygusunun çocukluk ve gençlik döneminde şairin benliğine yer ettiğini gene onun çeşitli vesilelerle hayatına ilişkin söylediği sözlerden anlıyoruz.

Şairin hayatının ilk dönemlerinde içinde bulunduğu şartlar, babasının hep ücra yerlerde görevlendirilmesi nedeniyle büyük şehirlerden uzak kalış, yalnızlık duygunun ağır basması, baba şefkatinden yoksunluk, eğitimi ile ilgili, bu arada şiir ya da müzikle ilgili bir yol göstericinin bulunmayışı, Ahmed Şâmlu'nun ukdelerindedir. Bu ukdelerin değişik şekillerde şiire nüfuz etmediklerini düşünmek yanlış olur; üstelik şair, yaşlılık döneminde bile çocukluk ve gençlik dönemine ilişkin bazı konulardan hayıflanarak söz etmekteyken.

Onun şiirlerinde geçen batı müziği terimleri onun müzik ukdesinin yansımaları olmadığını söylemek oldukça zordur. Kendisi de bunu itiraf eder: “Bugün bile bende şiir, bastırılmış müzik ukdesinin yansımasıdır.”⁸

Şâmlu'nun şiirlerinde bireysel temaların her dönemdeki çalışmalarında görüldüğünü daha önce belirtmiştik. Ancak, bireysel temaların şairin *Âydâ der Âyine* ve *Âydâ: Direht ve Hancer ve Hâtire* adlı şiir kitaplarında belirginleştiğini belirtmeliyiz. Bu kitaplarda genel anlamda bireysel temalar belirginlik kazanırken, Şâmlu'nun alışkın olduğumuz toplumsal yönü ve muhalif tarafı geri plana çekilir. Bunda, toplumsal koşulların etkisi olmalıdır. Aydınların içine düştükleri hayal kısıklığı ve umutsuzluk, şairi bireysel temalara daha fazla itmiştir. Aslında bu iki kitap, şairin topluma küsüsünün

⁶ Aynı eser, C. II, s. 593.

⁷ Aynı eser, C. II, s. 599.

⁸ Aynı eser, C. II, s. 598.

hikâyesi olarak algılanabilir. Nitekim Takî Purnâmdâriyân, şairin bu dönemde toplumdaki umudunu kestiğini, toplumun kendini yoksulluk ve adaletsizlikten kurtarmak için hiçbir çaba içine girmediği için şairin toplumdaki yüz çevirdiğini, hatta toplumdaki nefret ettiğini bu iki kitaptan yola çıkarak ileri sürer⁹.

Purnâmdâriyân'ın bu tespiti anlamlı ve dikkate alınması gereken bir tespittir. Bu iki kitapta toplumun vurdumduymazlığına, cehaletine ve tepkisizliğine öfkeyi yansıtan dizeler mevcuttur. Bu öfkenin ardından şair, toplumdaki umudunu keserek bu duygunun kendini bunalıma sürükleyeceği düşüncesinden paniğe kapılarak bir sığınak arayışına girer. Şair için artık toplumsal aşk sona ermiştir. Onu toplumla birlikte tutacak hiçbir etken kalmamıştır. Ve şair yoğun bir umutsuzluk içine düşmüştür.

“Dört yandan
Kaçış yolu kapalı
Zamanın uzunluğunu
Kendi zincirimle ölçüyorum
Ve güneşin ağırlığını
Ayağımdaki ağırlık topuyla
İki kefeye koyuyorum
Ömür
Bu sonuçsuz darboğazda ne de tembel geçiyor!”¹⁰

“İsa çarımıhta boşuna öldü.”¹¹

Bu aşamada şairin imdadına bir kadın yetişir. Bu kadın, şairin üçüncü eşi Âydâ'dır. Şâmlu, eşini bir kurtarıcı ve sığınak olarak görmektedir. Bir söyleşide bu konuyu açıkça ifade eder: “Âydâ, bence, tam anlamıyla “insan”ın sembolüdür. O benim için bütün ahlâkî ve insânî idealleri kendinde barındıran bir insan olarak söz konusudur.”¹² Yukarıda andığımız iki kitapta da onun üçüncü eşi Âydâ'nın adı ön plandadır ve kitapların adlarına da damgasını vurmuştur. Şair de bir söyleşide bunu teyit etmektedir: “Ben karamsar bir şairdim. Âydâ beni iyimser bir şair haline getirdi.”¹³ Hatta Şâmlu, daha da ileri giderek sonu intihar olan bir serüvenden kendisini

⁹ Takî Purnâmdâriyân, age, s. 99 vd.

¹⁰ *Bâg-i Âyine*, s. 103-104.

¹¹ Aynı eser, s. 130.

¹² Asker Pâşâyî, *Be-Nâm-i Heme-i Şi'rhâ-yi To*, C. II, s. 1020-1021.

¹³ Aynı eser, C. II, s. 1021.

Âydâ'nın kurtardığını söyler¹⁴. Bir yerde de “Ne yazıyorsam onun (Âydâ) içindir, onun hatırı içindir ve onun isteği doğrultusundadır.”¹⁵ demekten çekinmez.

Şair, toplumdan umudunu kestiğinde Âydâ'yı bir kurtarıcı olarak bulur ve ona sığınır. İşte burada toplumdan yüz çevirip bireye yönelik söz konusudur. Bu zamana dek şairin şiirlerinde görmeye alışık olduğumuz toplumsal aşk yerini bireysel aşka bırakır. Aslında şairin ancak intiharla kurtulabileceğini söylediği durum, sadece toplumsal umutsuzluk ve karamsarlıktan ibaret değildir. Onun söyleşilerinin satır aralarında ikinci eşiyile yaşadığı sorunların da şairi bunalttığı izlenimi edinilebilir¹⁶. O her hâlükârda toplumun en önemli pay sahibi olduğu umutsuzluktan, bunalımdan ve karamsarlıktan bireysel aşka sığınarak kurtulmayı amaçlar.

“Her zamanki güneşlerin arasında
Senin güzelliğin
bir gemi demiridir-
Bütün yıldızların ışığına
Beni ihtiyaçsız bırakan bir güneş.

Yineleniş beşiğini terk ettim
Kuşsuz ve baharsız ülkede.”¹⁷

Âydâ der Âyine ve *Âydâ: Direht ve Hancer ve Hâtire* adlı kitaplar, bu bireysel aşkın kutsandığı kitaplardır¹⁸. Fakat şairin bireysel aşka yönelişi Rızâ Berâhenî ve Muhammed Hukûkî gibi eleştirmenlerce yadırganmıştır. Bu iki kitaptaki şiirlerin sırf bu nedenle derinliklerini yitirmiş sığ şiirler olduğu ileri sürülmüştür¹⁹.

Bu eleştiriler, *Âydâ der Âyine*'deki bir iki şiir için geçerli olabilirse de bu iki kitabın tümünü değerlendirdiğimizde şiiriyeti yüksek eserlerle karşılaştığımızı belirtmemiz gerekir. Sığlaşma belirtilerinden söz edebileceğimiz şiirlere örnek vermek gerekirse *Âydâ der Âyine*'deki “Surûd-i Âşinâyî”nin tamamı²⁰ ile yine aynı kitaptaki “Surûd-i Pencem”un ilk üç

¹⁴ Aynı eser, C. II, s. 1023.

¹⁵ Aynı eser, C. II, s. 1020.

¹⁶ Bkz. aynı eser, C. II, s. 1023.

¹⁷ *Âydâ der Âyine*, s. 9-10.

¹⁸ Takî Pûrnâmdâriyân, age, s. 99.

¹⁹ Şems-i Lengerûdî, age, C. III, s. 147, 148-150.

²⁰ *Âydâ der Âyine*, s. 44-45.

bölümü²¹ zikredilebilir. Ancak bu duruma diğer şiiirlerden örnek göstermek zorlama bir çabadan öteye gitmeyecektir.

Bireyselleşme, *Âydâ der Âyine*'de daha belirgindir. *Âydâ: Direht ve Hancer ve Hâtire*'nin birinci bölümü bir anlamda bu doğrultuda yol alırken, ikinci bölümü daha derinlikli şiiirleri barındırır ve bireysel temaların şiiirsellikle buluşmasının örneklerini sergiler.

Öte yandan, bu iki kitaptaki şiiirlerde nispeten mutlu ve daha çok da huzurlu bir bireyle karşı karşıya olduğumuzu söylemeliyiz. Oysa bu kitaplardan önce şairin şiiir serüveninin en önemli ilk ürünü olan *Hevâ-yi Tâze*'de şair, karamsar ve yalnız bir bireyi anlatmaktadır. Başka bir deyişle, şair bu iki kitabında umutsuzluktan umuda doğru bir yolculuk yapmış, *Hevâ-yi Tâze* ve *Bâg-i Âyine*'deki toplumsal acı, *Âydâ der Âyine* ve *Âydâ: Direht ve Hancer ve Hâtire* adlı kitaplarda silikleşmiştir.

Bu iki kitapta görülen toplumdan yüz çeviriş ve bireysel aşka yöneliş zamanla tekrar toplumsal temalar lehine biraz geri çekilir. Ancak bundan sonraki kitaplarda bireysel bir tema olarak kabul edebileceğimiz ölüm temasının ağırlık kazandığı belirtilmelidir. Önceki şiiirlerinde de ölüm temasına rastlanabilirse de onun şairliğinin son dönemindeki ölüm teması, kaçınılmaz sonun her an çıkıp gelebileceği endişesini ve hayatta yapmak istediklerini yapamadan şairin karşısına dikileceği kaygısını yansıtır:

“Fırsat
Acımasızca azdı
Olay
son derece
beklenmedik.

Bahardan
bir seyir hazzı almadık
Ki kafes
bahçeyi solduruyor.

Güneşten ve nefesten
Öyle kesileceğim
Doyulmaz öpüşten dudak misâli.”²²

²¹ Aynı eser, s. 47 vd.

²² *İbrâhîm der Âteş*, s. 51.

Öte yandan Şâmlu'nun, en lirik şiirlerinde bile toplumsal bir yön bulunduğunu ısrarla vurguladığını²³ da dikkate almalıyız.

Şâmlu'nun şiirlerinde yoğunlukla görülen bireysel temalar (elbette bu temaların zaman zaman toplumsal boyutlar kazandığını da kabul ederek) şunlardır²⁴:

İnsan (Âydâ: Direht ve Hancer ve Hâtire, s. 52), **hayat** (*Hevâ-yi Tâze*, s. 200), **hayatın anlamı** (*Âydâ der Âyine*, s. 60), **hiçlik duygusu** (*Âydâ der Âyine*, s. 61), **yaşlanma** (*Mersiyehâ-yi Hâk*, s. 34), **ölüm** (*Âydâ: Direht ve Hancer ve Hâtire*, s. 40), **aşk** (*Koknûs der Bârân*, s. 13), **kadın** (*Bâg-i Âyine*, s. 89), **ben**, (*Koknûs der Bârân*, s. 69), **gurur** (*Koknûs der Bârân*, s. 45-46), **özgürlük** (*Âydâ: Direht ve Hancer ve Hâtire*, s. 57), **iç çatışma** (*Kat'-nâme*, s. 58), **yalnızlık** (*Hevâ-yi Tâze*, s. 315), **umut** (*Âydâ der Âyine*, s. 14), **umutsuzluk** (*Âydâ der Âyine*, s. 11), **acı** (*Mersiyehâ-yi Hâk*, s. 43), **hüzün** (*Hevâ-yi Tâze*, s. 20), **geçim derdi** (*Âydâ: Direht ve Hancer ve Hâtire*, s. 61-62), **suskunluk** (*Bâg-i Âyine*, s. 72-73), **gece** (*Koknûs der Bârân*, s. 20), **gurbet** (“Hicrânî”, *Medâyih-i Bisile*)

B- TOPLUM

Bölümün başında belirttiğimiz gibi Şâmlu'nun şiirlerinde toplumsal boyutun ağır bastığını söylemek yanlış olmaz. “Şâmlu'nun şiir kitaplarını okuyunca, onun şiirlerinin asıl zeminini toplumsal etkilenmelerden kaynaklanan duyguların oluşturduğunu anlarız. Şâmlu'nun şiiri, sevgi ve kinin, umut ve umutsuzluğun, aşk ve nefretin, hüzün ve mutluluğun, acı ve hayıflanmanın ve saldırı ve kaçışın serüvenidir. Fakat bu duyguların tamamının esas eksenini toplum ve halktır. Şâmlu'dan halkın acılarından ve topluma musallat olmuş atmosferden bir iz taşımayan çok az şiir okumuşuzdur.”²⁵

Şâmlu'nun şiire başladığı dönem toplumsal ve siyasal olaylar açısından oldukça hareketli ve halk açısından oldukça olumsuz gelişmelere sahne olan bir dönemdir. Böyle bir dönemde yoksulluk ve adaletsizlik, toplumun yakasını bırakmamıştır. Şâmlu'nun ilk şiir kitabının basımı II. Dünya Savaşı sonrası yıllara rastlamaktadır. İran, bu yıllarda bir yandan Rıza Şah'ın yönetimden ayrılmasıyla daha da derinleşen siyasi bunalımlarla boğuşurken,

²³ Asker Pâşâyî, *Be-Nâm-i Heme-i Şi'râ-yi To*, C. II, s. 662.

²⁴ Makalenin hacmini artıracığı kaygısıyla bu temalara ilişkin örnek vermektan kaçınılmış, bunu yerine okuyucu parantez içi bilgilendirme yoluyla anılan temayla ilgili bir örneğe yönlendirilmiştir. Parantez içindeki sayfa numaraları, belirtilen kitapların kaynakçada yer alan basımlarına aittir.

²⁵ Takî-yi Pûrnâmdâriyân, *age*, s. 83.

öte yandan bu bunalımların artırdığı iktisadî çöküntü önlenemez bir hal almıştır. Yine bu yıllarda yabancı ülkelerin İran üzerindeki hesapları ve çekişmeleri de gündemdedir. Ayrıca bazı İran toprakları Sovyetlerin işgaline maruz kalmıştır. İngiltere de öteden beri İran'ı kendi güdümünde tutma konusunda faaliyet içindedir. Daha sonradan Amerika da devreye girmiştir.

Öte yandan Sovyetler Birliği desteğinde 1320/1941 yılında kurulan Tudeh Partisi, İranlı aydınları kendine çekmiş, muhalif hareketler hep bu parti ekseninde şekillenmeye başlamıştır. Daha önceleri Alman faşizmine sempati duyan ve bu uğurda müttefiklerce hapsedilen Şâmlu, sonradan bir müddet Tudeh Partisi saflarında yer almıştır. Bu parti ilk başlarda özgürlükçü ve demokrat bir görünüm arz ettiğinden, bir çok şair ve yazar bu partiye sempati duymuştur. Bu parti, yazarlar ve şairlere edebiyat ve düşünce faaliyetlerini rahatlıkla sürdürebilecekleri ortamlar hazırlamış, onların yazılarını ve şiirlerini yayımlayabilecekleri dergiler çıkarmıştır. Şair ve yazarların bu partiyle olan bağlarının ideolojik olmaktan çok kültürel olduğunu kabul etmek gerekir. Zaten sonradan bu partinin daha ideolojik bir tutum içine girmesi nedeniyle çoğu aydının bu partiye yolu ayrılmıştır.

1320-1332/1941-1953 arası dönem, İran'da çalkantılı bir dönemi hikâye etmekteyse de bu dönemde yazarlar ve şairler için nispeten özgür bir ortamdan söz edilebilir. Bu dönemi, edebiyat tarihi çerçevesinde I. Pehlevi dönemi olarak adlandırabiliriz. II. Pehlevi döneminin ilk yarısı olarak adlandırılabilir. 1332-1342 arası dönem ise düşünce özgürlüğünün alabildiğince kısıtlandığı, aydınların takibe uğradığı dönem olarak hatırlanmaktadır. Söz konusu dönem, aydınların hayal kırıklığı yaşadıkları ve umutsuzluğun doruğa çıktığı bir dönemdir.

Şâmlu'nun şiiri böyle bir ortamda şekillenmiştir. Yani I Pehlevi döneminin Marksizm eksenli hareketliliği ve II. Pehlevi döneminin baskıcı ortamı, Şâmlu'nun şiirinin oluşmasında göz ardı edilemeyecek öğelerdendir. Bir de buna halkın içinde bulunduğu yoksulluk ile adaletsizlik eklenmelidir. Ancak II. Pehlevi döneminin ikinci yarısı olarak niteleyebileceğimiz 1963 sonrası dönemdeyse baskıcı ortamda bir değişiklik olmamakla birlikte toplumsal mücadele ivme kazandığından şair ve yazarlardaki umutsuzluk ve içe kapanıklık, yerini umuda ve toplumsallığa bırakmaya başlamıştır.

Purnâm-dâriyân'ın deyişiyle Şâmlu'yu toplumcu ve toplumsal sorumluk duygusu taşıyan bir şair olarak nitelersek, bu toplumculuk ve toplumsallık şairin seçimi değil, cebrî ve gayri ihtiyârîdir²⁶.

²⁶ Aynı eser, s. 85.

Şâmlu da kendi şiirinin toplumsal temelleri konusunda bizi teyit eder: “Benim şiirim “genel zemini”ni ve sonuçta “asıl zemin”ini oluşturan şey konusunda basit olarak söyleyebilirim ki öteden beri benim hayatımın her alanı, kaygıda özetlenebilir. Bütün ömrümce yoksulluğu ve adaletsizliği müşahede etmem, uyanıkken görmek zorunda kaldığım düşlerdendir. Adaletsizlik benim kafamı her zaman meşgul eden şeylerden biridir. Belki de bu yüzden adaletsizlik, benden intikam almak için hep iş başındadır.”²⁷

Şâmlu’nun şiiri toplumla hep yan yana yürümüş bir şiirdir. İlk şiir kitaplarındaki şiirlerin çoğunun altyapısı toplum ve siyasal gelişmelerdir. *Kat’-nâme*, *Hevâ-yi Tâze* ve *Bâg-i Âyine* adlı ilk şiir kitaplarında göze çarpan bireysel temalarda bile şairin toplumsal ve siyasal olaylardan zihnine ve ruhuna yansıyan izler bulmak mümkündür. İstisna olarak, yukarıda ayrıntılı olarak bahsettiğimiz toplumdaki kaçışın ve bireysel aşka sığınışın hikâyesi olarak özetleyebileceğimiz *Âydâ der Âyine* ile *Âydâ: Direht ve Hancer ve Hâtire* adlı iki kitabı zikredebiliriz. Bu kitaplardaki şiirler bile toplum kaynaklı duygu ve etkilenmelerin sonucudur. Şair bu şiirlerinde topluma küserek kendi benine dönmüş ve bu dönüşün getirdiği çıkmazdan kurtulmak için aşka yönelmiştir.

Bu iki kitabın ardından yayımlanan kitaplarında umutsuzluk ve ölüm düşüncesi ağırlığını hissettirmekle birlikte şairin, topluma küsmenin olumsuzluğuna hükmederek toplumla yeniden barışmaya yöneldiğini söyleyebiliriz. Şairde geleceğe ilişkin yeni umutların belirmesinin yanı sıra, toplumdaki uzak durduğu bu süre içerisinde yaptığı özeleştiri, bu barışmanın etkenlerindedir. 1963’ten itibaren şahlık yönetimine karşı toplumsal muhalefetin tekrar canlanması, şairi umutlandırmıştır. Elbette Şâmlu’nun boş bir umuda kapılmamak için ihtiyatlı davranması nedeniyle olsa gerek, onun şiirleri bu muhalefete biraz geç iştirak etmiştir. Çünkü tabir yerindeyse artık yağurdu üfleyerek yemektir. Fakat bununla birlikte şair artık çok heyecanlı değildir. Başka bir deyişle daha ağır ve oturaklı bir şiire imza atar.

Öte yandan şair, içinde yaşadığı toplumu izler ve izlerken eleştirmeye de başlar. Bu eleştiride bir kırılma sezilmektedir:

“Kalmak

-evet!-

Ve kendi hüznünü

akşamları

Terkedilmiş kuyulara

bırakmak,

²⁷ Aynı eserden naklen, s. 84

Doğmadı.”²⁹

Şairin 1979 devriminin hemen öncesinde ve devrim sonrasında yazdığı şiirlerde, gerek kendi ülkesindeki gerekse dünyadaki özgürlük hareketlerine destek verdiği gözlemlenirken, bu destek tecrübeli bir aydının ihtiyatını yedeğinde taşır. O, adalet ve özgürlük lehine olabilecek şeyleri alkışlamak ve adaletsizlikleri kınamak için yerini almış bir gözlemcidir. Onun 1970’li ve 80’li yıllarda yazdığı şiirlerde toplumsal olaylarda ve devrim hareketlerinde şairin faal bir varlığını göremeyiz. Fakat onun özgürlük hareketlerine olan duyarlılığına ve ayrıca topluma egemen olan baskıcı yöneticilere karşı tavır alışına tanık oluruz.

Şairin olayların dışında duruşunda, Şâmlu’nun ızdırapla ve hayal kırıklıklarıyla dolu geçmişinin ve toplumsal tecrübesinin etkisi büyük olmalıdır. Ayrıca şairin ilerlemiş yaşının ve sağlık sorunlarının artık şiirde bile fazla devingenliğe izin vermediği düşünülebilir.

1979 devrimi sonrasında bir çok aydının yaptığı gibi tersine İran’da kalmayı seçen Şâmlu, kaygılarını ve umutsuzluklarını şiirleştirmeyi sürdürmüştür:

“Keşke su olsaydım
Eğer olacaksa dilediğimce olsaydım.-
İnsan olmak
çok yazık
imkânsızlık sınırında bir
müşküldür. Görmez misin?”

(...)

*Hayretine yol açmaz mı
Kardeşinin Kâbil’i olmak
Ya da başka düşünenlerin cellâdı?
Ya da boy atmış bir ağacın boy atmamış bir ağacı
hatta
Cansız bir odun sanması?”³⁰*

Son olarak, Şâmlu’nun bütün şiir hayatı boyunca şair olarak toplumsal yükümlülük taşıdığına inanç beslediğini, ilk şiir kitabından son şiir kitabına

²⁹ İbrâhîm der Âteş, s. 49.

³⁰ Asker Pâşâyî, *Ez Zahm-i Kalb*, Tahran 1373/1994, s. 231.

kadar bu inancını koruduğunu ve sadece korumakla kalmayıp şiirini bu inanç için değişik biçimlerde ve dozlarda da olsa seferber ettiğini söyleyebiliriz.

Şâmlu'nun şiirlerinde yoğunlukla görülen toplumsal temalardan bazıları:

Umut (*Deşne der Dîs*, s. 59), **umut ve umutsuzluk ikilemi** (*Hevâ-yi Tâze*, s. 136) **umutsuzluktaki umut** (*Hevâ-yi Tâze*, s. 184-186), **umutsuzluk** (*İbrâhîm der Âteş*, s. 25-26), **zulme öfke** (*Hevâ-yi Tâze*, s. 105), **kuşatılmışlık** (*Hevâ-yi Tâze*, s. 108), **isyan gizilgücü** (*Hevâ-yi Tâze*, s. 134), **devrim** (*Hevâ-yi Tâze*, s. 110-111), **acıyı paylaşma** (*Hevâ-yi Tâze*, s. 135), **barış ve sevgi** (*Hevâ-yi Tâze*, s. 181-182), **birlik** (*Hevâ-yi Tâze*, s. 191-192), **hüzün** (*Hevâ-yi Tâze*, s. 214), **halkla bütünlük** (*Hevâ-yi Tâze*, s. 309), **sevgi** (*Kat'-nâme*, s. 46), **ideolojik yandaşlık** (*Kat'-nâme*, s. 69), **hamâset ve kahramanlara övgü** (*Âydâ der Âyine*, s. 29) **direnış, dostlarını ele vermeme** (*Hevâ-yi Tâze*, s. 74-75), **şehit** (*Hevâ-yi Tâze*, s. 209), **ağıt** (*Mersiyehâ-yi Hâk*, s. 10), **toplumsal hafakan** (*Hevâ-yi Tâze*, s. 48), **uyarma ve gerçeği gösterme çabası** (*Mersiyehâ-yi Hâk*, s. 23-24), **düş kırıklığı** (*Hevâ-yi Tâze*, s. 316-317), **ihanet** (*Hevâ-yi Tâze*, s. 317), **toplumsal çürüme, değer yargılarının çöküşü** (*Âydâ: Direht ve Hancer ve Hâtire*, s. 6-7), **toplumdan uzaklaşma, bezginlik** (*Âydâ der Âyine*, s. 38), **toplumdan uzaklaşma, şiire ve aşka sığınma** (*Âydâ der Âyine*, s. 53) **toplumu suçlama** (*Âydâ der Âyine*, s. 66), **usanç** (*Koknûs der Bârân*, s. 39), **susturulmuşluk ve çaresizlik** (*Koknûs der Bârân*, s. 39), **özgürlük** (*İbrâhîm der Âteş*, s. 54), **şehir** (*Bâg-i Âyine*, s. 101), **bayındırlık** (*Deşne der Dîs*, s. 64).

C- TABİAT

Şâmlu'nun şiirlerinde tabiat konusu, bireysel ve toplumsal temalardan ayrı düşünölemeyecek bir konudur. Çünkü onun şiirlerinde tabiat, daha çok istiârî ve sembolik bir işlevle yer almaktadır. Bununla birlikte bazı şiirlerinde tabiata sığınma eğilimi gözlemlenir. Bu sığınma eğilimi, özellikle *Âydâ der Âyine* ile *Âydâ: Direht ve Hancer ve Hâtire* adlı şiir kitaplarında daha belirgindir.

Bu kitaplardaki şiirlerde köy hayatını hatırlatan kelimelerin sayısında artış gözlemlenir. Şair dingin bir hayata özlem duyduğunu ancak şehir dışında bir yerlerde aranması gereken öğeleri gündeme getirerek öyle ifade eder ki okuyucu ister istemez şehir hayatının usanç verici olduğunu düşünmeye başlar:

“Uçacak kanadım yok

ama

Yüreğim var bir, bir de turnaların özlemi.”³¹

Bir genelleme yapıldığında Şâmlu'nun toplumcu bir şair olarak değerlendirilebileceğini bölümün başında belirtmiştik. Yine bu genellemeden hareket edersek onun şiirlerinin karamsarlık ve umutsuzluk boyutunun daha öne çıktığını kabul etmemiz gerekir. Bu karamsarlık ve umutsuzluk tabiat temalarında da ön plandadır. Biraz önce verdiğimiz ve huzurlu ve özgür bir hayata özlemin ifadesi olarak özetleyebileceğimiz örnekte de arka planda bir umutsuzluk hissedilmektedir. Şâmlu'nun şiirlerinde belirgin olan bu umutsuzluğu en belirgin ifade eden imgeler arasında “gece”, “sis”, “karanlık”, “kaya”, “gurup”, “çöl” ve “karga” gibi tabiatın alınma imgeleri zikretmeliyiz.

Şair umutsuzluğu, geleceğin pusluluğunu dile getirmek için “sis” kelimesini seçmiştir:

“Çölü baştan başa sis kaplamış.”³²

Gece ise bazen en umutsuz ve en olumsuz koşulları ifade eder:

“Gecenin tamamında bir lamba yok”³³

“Burada , yanibaşımızda, korkunç gece var

İşine dalmış

Ve olaydan haberdar.

Önündeki her şeye muhalefeti var onun

Kara yüzü

Daha da kara kılan.”³⁴

Bazen de şairin bu umutsuz koşullara karşı azmine tanık oluruz:

“Umutsuzluğa niyetim yok benim

Bana sabır veren umut sayesinde.

Bırak da kıvrılsın rüzgâr geceyle

Bırak da dansetsin söğüt rüzgârla.”³⁵

“Elimde bir lamba, karşımda bir lamba

³¹ *Âydâ: Direht ve Hancer ve Hâtire*, s. 57

³² *Hevâ-yi Tâze*, s. 48.

³³ Aynı eser, s. 105

³⁴ *Bâg-i Âyine*, s. 35.

³⁵ *Hevâ-yi Tâze*, s. 44.

Ben siyahlıkla savaşa gidiyorum.”³⁶

Şâmlu'nun şiirlerinde umutsuzluk ve karamsarlık karşısında tam olarak dengeyi sağlayamasa da umudun da zaman zaman sahneye çıktığını gözlemleriz. Bu umudun dile getirilmesi de yine tabiattan alınma imgeler yoluyla gerçekleşir. Umut, şehrin gürültüsü arasında belli belirsiz bir kumru sesi gibidir ya da şehri kaplayan dumanla sis arasından arada bir göz kırpan yıldız gibi bir belirip bir kaybolur:

“Arabaların ağır kükreyişleri arasında ve ezanla
cazın karışımında

Küçük bir kumrunun sesini
Duydum,
Bulutla duman karışımı perdenin ardından
Tek bir yıldızın parlamışlığı gibi.”³⁷

Kimi zaman da şair her şeye rağmen umudunu yitirmez ve umutlu olmakta ısrarlıdır:

“Hayat kinliydi bana
Ben hayata gülümsedim,
Toprak benimle düşmandı
Ben toprağın üstünde uyudum,

Çünkü hayat, siyahlık değildir
Çünkü toprak iyidir.”³⁸

“Ben seninle yalnız değilim, hiç kimse hiç kimseyle
yalnız değil
Gece yıldızlardan daha yalnız...”³⁹

“Benim omzumda senin ağzından su içen
bir güvercin var.”⁴⁰

“Hissediyorum
Umutsuzluğun bu çorak toprağının her köşesinden

³⁶ *Bâg-i Âyine*, s. 123.

³⁷ *Şukufte der Mih*, s. 86.

³⁸ *Hevâ-yi Tâze*, s. 186.

³⁹ Aynı eser, s. 197.

⁴⁰ Aynı eser, s. 199

Binlerce gür orman
ansızın
Filizleniyor.”⁴¹

Şâmlu'nun şiirlerinde sık görülen tabiat temaları arasında “gece”, “sis”, “sabah”, “şafak”, “gün batımı”, “deniz”, “yıldız”, “gökyüzü”, “güneş”, “mehtap”, “orman”, “toprak”, “rüzgâr”, “fırtına”, “tufan”, “çöl”, “ırmak”, “dağ”, “taş”, “kaya”, “bahar”, “çiçek”, “kış”, “kar”, “yağmur”, “bulut”, “ağaç” ve “kuş” temalarını sayabiliriz. Bu öğeler, Şâmlu'nun şiirlerinde farklı işlevler taşır. Örneğin, gece çoğu yerde karamsarlığın ve toplum üzerindeki baskının sembolüdür. Çöl de kimi zaman yalnızlığı çağrıştırırken çoğu zaman yoksulluğu, kimi zaman da çaresizliği çağrıştırır. Deniz ise, bazen ihtişamın ve arınmışlığın sembolüken bazen de öfkenin ve taşkınlığın sembolüdür.

Şâmlu'nun şiirlerinde renkler de önemli bir yer tutar. Renkler, onun şiirlerinde genellikle sembolik anlamlarla yer alır.

Siyah, hüznün, kaygının, karamsarlığın, yok oluşun, ölümün ve zaman zaman da gecenin sessizliğinin ifadesi olarak karşımıza çıkar:

“Katrana boyanır renk
Tabutun körlüğünde,
Ve nefessiz kalır şarkı
Susukluk infilak edecek diye korkup”⁴²

“Bir dal
Ormanın siyahlığında
ışığa doğru
bağırıyor...”⁴³

“Bir yola çıktım sürgün
Kara ufuklara gömülen yola.”⁴⁴

“Bir yolcunun lambası
tembel geceyi
Ağır siyah uykusundan uyandırıyor”⁴⁵

⁴¹ *Bâg-i Âyine*, s. 48.

⁴² *Kat'-nâme*, s. 37.

⁴³ *Bâg-i Âyine*, s. 29.

⁴⁴ *Hevâ-yi Tâze*, s. 22

⁴⁵ Aynı eser, s. 228.

“Anlaşılan o ki suskunluk
Ancak karanlığın gereğidir
Gecenin ve siyahlığın gereğidir yalnız;
Bütün seslerin sustuğu”⁴⁶

Beyaz, özgürlüğün, barışın, sevginin ve temizliğin ifadesidir:
“Temizlik getirdin -ey beyaz umut!”⁴⁷

“-Beni yanına götür!
Beyaz düşlerimin büyük serdarı!”⁴⁸

Sarı ve sarının tonları (erguvanî, altın sarısı), Şâmlu'nun şiirinde bitkinliği, tükenişi ve hüznü anlatır. Bu anlamda sarı, sonbaharla özdeşleşir:

“Geri geldim, perişan ve vurgun
Ayağım yaralı, gövdem yorgun yüzüm sarı ve soğuk”⁴⁹

“Ama
Güneşsiz gün
Sararmaya yüz tuttukça”⁵⁰

“Bütün manzara
Altın renkli bir rüyada geçiyor”⁵¹

Kırmızı, öfkenin, isyanın, yaranın ve kanın rengidir:

“Kırmızı kırmızıdır:
Dudaklar ve yaralar!”⁵²

“Ey aşk ey aşk
Kırmızı yüzün ortada yok”⁵³

⁴⁶ *Mersiyehâ-yi Hâk*, s. 14.

⁴⁷ *Bâg-i Âyine*, s. 21.

⁴⁸ *Hevâ-yi Tâze*, s. 289.

⁴⁹ *Bâg-i Âyine*, s. 18

⁵⁰ *Koknûs der Bârân*, s. 34.

⁵¹ Aynı eser, s. 77.

⁵² *Mersiyehâ-yi Hâk*, s. 64.

⁵³ *İbrâhim der Âteş*, s. 46.

“Sanırım
Asla olmamıştı kalbim
Böyle sıcak ve kırmızı”⁵⁴

Böyle kırmızı ve cıvıl cıvıl
Kan keveninde çiçek açmak”⁵⁵

Yeşil, canlanışın, gelişmenin ve özgürleşmenin rengidir. Yeşil, bazen denizi betimler ve bu bağlamda uçsuz bucaksızlık ve huzurdur. Yeşil, ayrıca genç kelimesiyle anlamdaş olur:

“Bambaşka bir adam işte,
Toprağı yeşil isteyen
Ve aşkı en güzel kadınlara lâyıık”

“Yağmuru koyver
Ve bırak toprağı
avazı çıktığı kadar yeşil söylesin”⁵⁶

“Dalgaların yeşil kristali”⁵⁷

“Bahar çingilarının yeşil şarkılarını dinliyorum.”⁵⁸

“Ey kardeşler!
Bu yeşil başaklar
Biçilirken öyle içli bir şarkı söylediler ki”⁵⁹

Mavi (ve lacivert), bazen bir denizin enginliği, bazen de gökyüzünün verdiği ferahlık hissidir:

“Bir varmış bir yokmuş
Tanrı’dan başkası yokmuş
Bu mavi çatı altında

⁵⁴ *Bag-i Âyine*, s. 47

⁵⁵ *Deşne der Dîs*, s. 49.

⁵⁶ Aynı eser, s. 61.

⁵⁷ *Kat'-nâme*, s. 52.

⁵⁸ *Hevâ-yi Tâze*, s. 286.

⁵⁹ *Âydâ der Âyine*, s. 29.

Ne yıldız
ne şarkı.”⁶⁰

“Kara bulut geçince
Ayın mavi gölgesinde
Meydanı gördüm ve sokakları”⁶¹

“Artık yer yok
Kalbin hüznüyle dolu”
Sıcaklığının mavi rengini yitirmiş senin göklerin”⁶²

Mavi bir yerde de ölümü akla getirir:
“Başını omzuna gömen,
Darağacının mavi sövgüsünden
güvende olsa da”⁶³

Kurşun rengi, kasveti ve belirsizliği ima eder:
“Ölü bir denize girdik
kurşun renkli küçük bir göğü olan”⁶⁴

“Sonbaharı sevmek
Kurşun rengi göğüyle”⁶⁵

“Kurşuni meydanında sabahın
Süvari
suskun durmakta
Ve atının uzun yelesi rüzgârda
savrulmakta.”⁶⁶

Gümüş rengi, umudu ve iç huzurunu veya gizemli bir şeyleri imler:
“Gece, ay ışığının gümüş renkli ırmağı
Ovanın uçsuz bucaksızlığını denize çevirince”⁶⁷

⁶⁰ *Bâg-i Âyine*, s. 143.

⁶¹ *Âydâ: Direht ve Hancer ve Hâtire*, s. 102

⁶² *Hevâ-yi Tâze*, s. 212

⁶³ *Deşne der Dîs*, s. 12.

⁶⁴ *Koknûs der Bârân*, s. 10.

⁶⁵ *Kat'-nâme*, s. 51.

⁶⁶ *İbrâhîm der Ateş*, s. 40.

⁶⁷ *Hevâ-yi Tâze*, s. 137.

“Bütün yaprak ve bahar
Senin parmaklarının ucunda
Açık gökyüzü
 parmaklarının gümüşünde yanmakta
Ve pınarların berraklığı
Yağmura ve güneşe doymakta.”⁶⁸

⁶⁸ *Âydâ: Direht ver Hancer ve Hâtire*, s. 48.